

УДК 373.2.015.3(489):5

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.3>

Ірина ГАЗІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-1730-417X

Бібліографічний опис статті: Газіна, І. (2023). «Лісові школи» в системі дошкільної освіти: данський досвід. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.3>

«ЛІСОВІ ШКОЛИ» В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ДАНСЬКИЙ ДОСВІД

У статті з'ясовується суть та місце в системі дошкільного виховання ряду скандинавських країн, зокрема Данії, «лісових шкіл», які в умовах пріоритетності екологічного виховання, зростання ролі природного педагогічного середовища в практиці закладів дошкільної освіти сучасних європейських країн, набувають все більшої популярності та поширення.

Автор торкається питання історії виникнення «лісових шкіл», з'ясовується чому саме в скандинавській системі виховання практика «лісових шкіл» отримала найбільше застосування. Зокрема, акцентовано увагу на тому, що в посиленій педагогічній програмі, якою керуються дошкільні заклади Данії, особлива увага приділяється саме проблемі природи та виховання на свіжому повітрі, а в практиці данських закладів дошкільної освіти (центрів денного догляду) природне середовище стало середовищем здійснення освітнього процесу, в якому формуються найнеобхідніші для дитини компетентності. Насамперед, це набуття дітьми конкретного досвіду взаємодії з природою, відчуття себе її частинкою. Також у статті звертається увага на ролі вихователів в організації природного педагогічного середовища в умовах «лісової школи».

Автор торкається питання щодо набуття дітьми в умовах «лісової школи» вміння оцінювати ризики та діяти відповідно. Відзначається, що в Данії важливою частиною навчального середовища дітей є ризик і виклик. Там вважають, що діти мають навчитися самостійно оцінювати різноманітні ризики та приймати виклики. Відповідно, педагоги мають підтримувати та направляти дітей у тому, як оцінювати ризики для себе, яку обирати поведінку, як визначати ступінь безпеки в різних ситуаціях. І тут надзвичайно великою є роль педагогів, які мають ігри дошкільників в умовах «лісової школи» зробити максимально безпечними, водночас залишити для дітей простір та можливість для самостійного оцінювання наявних ризиків, самостійного вибору моделі поведінки.

Ключові слова: Данія, система дошкільної освіти, «лісова школа», природа, природне педагогічне середовище.

Iryna HAZINA

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Ohienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-1730-417X

To cite this article: Hazina, I. (2023). “Lisovi shkoly” v systemi doshkilnoi osvity: danskyi dosvid [“Forest schools” in the preschool education system: the danish experience]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.3>

“FOREST SCHOOLS” IN THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM: THE DANISH EXPERIENCE

The article determines the essence and role of "forest schools" in the system of preschool education of a number of Scandinavian countries, in particular Denmark. The "forest schools" are becoming increasingly popular and widespread in conditions of the environmental education priority, the growing role of the natural pedagogical environment in the practice of preschool education institutions of modern European countries.

The author touches on the issue of the history of "forest schools", it is clarified why the "forest schools" practice was most widely used in the Scandinavian education system. In particular, attention is focused on the fact that in the enhanced pedagogical program of Danish preschool institutions, special attention is paid to the problem of nature and education in the fresh air, and in the practice of Danish preschool education institutions (day care centers), the natural environment

has become the environment for the implementation of the educational process, in which the most necessary competencies for a child are formed. First of all, it is children's acquisition of specific experience of interaction with nature, the feeling of being a part of it. The article also draws attention to the role of educators in the organization of a natural pedagogical environment in conditions of a "forest school".

The author touches on the issue of children's acquisition of the ability to assess the risks and act accordingly in "forest school" conditions. It is noted that risk and challenge are an important part of children's educational environment in Denmark. They believe that children should learn to independently assess various risks and accept challenges. Accordingly, teachers should support and guide children in how to self-assess risks, how to choose behavior, how to determine the degree of safety in various situations. And here the role of teachers is extremely important, since they have to make the games of preschoolers in the conditions of the "forest school" as safe as possible, at the same time leaving space and opportunities for children to independently assess existing risks and choose a model of behavior.

Key words: Denmark, preschool education system, "forest school", nature, natural pedagogical environment.

Актуальність проблеми. Питання організації та функціонування «лісових шкіл», зокрема й для дітей дошкільного віку, є сьогодні актуальними. При цьому слід зважати на декілька наступних моментів. По-перше, даний вид закладів дошкільної освіти успішно практикується в системі освіти скандинавських країн (особливо вони є популярними в Данії), а також інших європейських країн (скандинавський досвід активно переймають, зокрема, в Англії). По-друге, сучасна система дошкільної освіти України переживає період докорінної реформації. Ми все більше відходимо від виховних та освітніх стандартів радянської доби, коли акцент робився на нагромадженні масиву знань, інформації (часто не завжди потрібної в подальшому житті) та ідеологічному впливові, коли малюки практично з народження попадали під щільну опіку та контроль з боку вихователів, вчителів та партійних структур, які їх виховували в дусі відданості ефемерним ідеям марксизму-ленінізму. Водночас, прагнемо керуватися в справі виховання майбутніх поколінь українців саме європейськими загальнолюдськими демократичними цінностями, не відкидаючи традиційних українських національних пріоритетів, та спрямовуємо зусилля не на те, щоб діти запам'ятовували максимальний масив інформації, а на те, щоб вони вчилися мислити, аналізувати, самостійно знаходити шляхи вирішення наявних проблем та розв'язання поставлених задач, щоб вони, насамперед, формували в собі людські якості, необхідні для життя в сучасному цивілізованому, демократичному суспільстві. Ми в даному сенсі звертаємо увагу на ті позитивні напрацювання європейських колег, які вже довели свою успішність. Насамкінець, війна, розв'язана в 2014 р. проти України агресивним московським режимом, що призвела до величезних людських жертв, руй-

нування української інфраструктури, зокрема й освітньої, змусила шукати шляхи для порятунку не лише життя тисяч наших співгромадян, а й для налагодження освітнього процесу, поза яким не має залишитися жодна дитина, яка змушена була покинути домівку, звичне середовище, заклад освіти. Зокрема, однією з форм такої роботи стала організація так званих «лісових шкіл» для дітей-переселенців, які прибули з охоплених бойовими діями районів України. Таке собі місце, де можна забути про війну, організоване, зокрема, на Івано-Франківщині у Верховині і де діти живуть у гірських садибах, щодня відвідують різноманітні майстер-класи, вивчають гуцульську культуру та мандрують Карпатами («Mistse, de mozhna zabuty pro viinu»: yak u Karpatakh pratsiuie «Lisova shkola» dlia ditei-pereseletsiv). Безперечно, така форма роботи може і повинна реалізовуватися в Україні і надалі. Особливо, зважаючи на унікальні природні умови, інтерес в суспільстві до самого спілкування з природою, а також ознайомлення з народними традиціями та звичаями. При цьому вона вбачається доречною на різних етапах освітньої діяльності, зокрема, й в роботі з дітьми дошкільного віку.

Тому, власне дана проблематика виглядає актуальною та цікавою для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що проблема функціонування «лісових шкіл» та їх місця в системі виховання дітей дошкільного віку залишається не дослідженою у вітчизняній науці. Водночас різні питання, які стосуються екологічного виховання та ролі природного середовища у вихованні дошкільників сьогодні активно розробляються українськими педагогами. Про важливість даної проблематики свідчить той факт, що освітній напрям «Дитина у природному довкіллі» визначений в якості одного

з пріоритетних в Базовому компоненті дошкільної освіти України. Відтак, йдеться про формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку, яка передбачає формування їх здатності «...до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів» (Bazovyi komponent doshkilnoi osvity, 2021). Проблему ролі природного середовища у процесі виховання дітей дошкільного віку досліджували у своїх працях Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна, А. Бродовська; різним аспектам екологічного виховання дошкільників присвячені дослідження Н. Глухової, Н. Горопахи, О. Каплуновської та О. Самсонової, Н. Лисенко, В. Маршицької, З. Плохій та Н. Яришевої. Окремих аспектів виховання дітей дошкільного віку у зарубіжних країнах, зокрема у Данії, торкалися Л. Загородня, Н. Ударцева, О. Половіна. Однак дана проблематика (в сенсі аналізу зарубіжного досвіду та його моделювання в умовах України), на жаль, залишається не достатньо дослідженою.

За кордоном, звичайно, тематика «лісових шкіл» отримала значно більшої уваги. У цьому сенсі слід відзначити роботу Джейн Вільямс-Зігфредсен «Розуміння підходу данської лісової школи. Навчання раннього віку на практиці», в якій подано докладний аналіз становлення та особливостей функціонування системи «лісових шкіл» Данії (Williams-Siegfredsen, 2017).

Зважаючи, що дана проблематика не отримала достатнього теоретичного вивчення в середовищі вітчизняних науковців та практичної апробації в умовах українського дошкільця, варто акцентувати увагу на сутності такої форми організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку, як «лісові школи». При цьому, гадається, доречним буде звернення до досвіду Данії, де такі заклади освіти саме виникли та де досягнуті помітні позитивні результати їх функціонування.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати можливість використання данського досвіду створення та функціонування «лісових шкіл» в умовах української системи дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власне система освіти Данії (особливо це стосується дошкільця) зорієнтована на максимальне використання в процесі навчання

та виховання природного середовища. На це спрямовує посилену педагогічну програму, на основі якої будують свою роботу данські заклади дошкільної освіти (центри денного перебування). Відповідно, вони мають, насамперед, створювати умови для «гарного дитинства», де б дитина могла отримати «...простір, час і спокій, щоб просто бути дитиною» (The strengthened pedagogical curriculum. Framework and content, 2018). У цьому сенсі саме природне середовище розглядається як один з головних чинників виховання. Не дарма серед шести основних тем, які виділено в програмі, значиться «Природа, життя на свіжому повітрі та наука» (The strengthened pedagogical curriculum. Framework and content, 2018, p. 10). Сама назва даної теми говорить, що ознайомлення з природою, її дослідження має відбуватися в ході безпосереднього спілкування дитини з природою, в умовах максимального перебування дітей на свіжому повітрі.

При цьому слід сказати, що спілкування з природою не зводиться лише до простого тривалого перебування дітей на природі. Зустріч з природою, перебування в природному середовищі передбачає реалізацію конкретних освітніх цілей. По-перше, діти мають отримати конкретний досвід взаємодії з природою, у них має сформуватися цікавість та бажання досліджувати природу, а також відчуття зв'язку людини з природою. По-друге, діти мають отримати найперші наукові відомості щодо різноманітних природних явищ (Nature, outdoor life and science. Knowledge and inspiration to work with the curriculum theme, 2019, p. 3).

Коли йдеться про систему дошкільної освіти Данії, власне як і інших скандинавських країн, звертається увага на максимальну інтеграцію всього освітнього процесу в природне середовище. Тут і часті виходи на природу, і наявність у всіх дошкільних закладах ділянки, де на свіжому повітрі діти проводять більшу частину часу, і той факт, що скандинавська система освіти побудована на основі ідей відомого педагога, засновника першого дитячого садка Фрідріха Фребеля. Вважається, що саме його ідеї спонукали скандинавських педагогів на створення системи дитячих садків, які включають природне середовище та максимально створюють можливості для розвитку дітей на свіжому повітрі (Williams-Siegfredsen, J. Forest schools in

Early Years – What they are, where they started and their ethos). Дійсно, в даному сенсі слід сказати, що однією з основних у виховній системі Фребеля стала теза, що розвиток дитини залежить від того, настільки вона отримує змогу діяти вільно у відповідності до власних потреб та своєї природи (Lytvynenko, 2017, p. 166). Водночас, часто згадуються «лісові школи». Про значення останніх говорить такий промовистий факт, що лютому 2022 р. під час офіційного візиту дружини спадкоємця британського престолу герцогині кембріджської Кейт Міддлтон до Данії, другий день програми вона присвятила спілкуванню з учнями та організаторами лісового дитячого садка Stenurton Forest School. Слід сказати, що подібні події, які є виключно важливими як з культурного, так і з політичного, завжди надзвичайно ретельно готуються й не передбачають жодних випадкових подій. Тому відвідування представниці британської королівської сім'ї саме «лісової школи» промовляє саме про неабияке значення даного типу закладів в освітній системі Данії та відповідний інтерес в інших країнах.

Отже, що таке «лісові школи», коли вони виникли та яку роль відіграють сьогодні в скандинавській системі дошкільної освіти?

Власне «лісові школи» – це специфічний продукт скандинавського ставлення до виховання дітей, з домінуванням переконання, що найкращі умови для розвитку дитини створюються в природному середовищі.

Уже невдовзі після появи ідей Фрідріха Фребеля та заснування ним у 1840 р. першого дитячого садка в Німеччині, данський педагог Сьорен Соренсен у 1854 р. відкрив так звану «ігрову та підготовчу» школу, в якій перебування дітей на свіжому повітрі було покладено в основу виховної системи. Він, зокрема, писав: «Дітей у віці чотирьох і п'яти років не можна ув'язнювати в брудній безповітряній шкільній кімнаті, у такому молодому віці вони повинні мати можливість ігор і руху, особливо на свіжому повітрі» (Williams-Siegfredsen, 2017, p. 8). У 1901 р. Софус Баггер разом зі своєю дружиною Хедевіг заснували перший «folkebørnehaven» (державний дитячий садок для «звичайних робочих людей»). Там діти мали можливість проводити час на ігрових майданчиках та садах місцевих мешканців, де були кури, гуси, качки. Відтак, діти могли

поєднувати працю та гру, на думку Баггера, отримуючи таким чином «досвід природи та природних речей». А в У 1943 р. Джон Бертелсен започаткував ігровий майданчик у Emdrup Banke у Копенгагені. Він назвав його «сміттевим» ігровим майданчиком, адже його було наповнено старим деревом, олією та переробленими матеріалами, щоб діти могли будувати та грати з ними. Нарешті, у 1952 Елла Флатау, звичайна мати з передмістя Копенгагена, запропонувала створити «vandrebornehaven» (мандрівний дитячий садок), таку собі мобільну школу, в діяльності якої значне місце відводилося саме прогулянкам до лісу. Діти щоранку збиралися на зустрічі та йшли у ліси та поля на день. Наприкінці дня вони знову збиралися на місці зустрічі, щоб батьки забрали їх (Williams-Siegfredsen, 2017, p. 8).

Власне таким чином і було започатковано практику створення лісових дитячих садків («skovbornehaver»), у яких ліс стає своєрідною класною кімнатою, а заняття на свіжому повітрі – частиною навчальної програми.

У Швеції подібні «лісові школи» з'являються у 1957 р. (там вони отримали назву «Skogsmulle» (школи Мулле). Їх поява була пов'язана з іменем веселого туриста-гітариста Гости Фрома, який був одним з лідерів шведського молодіжного руху «На природу в будь-яку погоду!» і який написав сучасну шведську казку про лісового Мулле та його друзів. Головним завданням таких шкіл стала організація та популяризація практики тривалого перебування дітей на свіжому повітрі, життя у злагоді з природою.

Казка про Мулле невдовзі переросла в цілий напрямок педагогіки, в основі якого лежало тісне поєднання власне педагогіки з екологічним вихованням. А сама система таких «лісових шкіл» постала у вигляді так званих «сходинок розвитку».

На першій сходинці діти привчалися любити природу, отримувати задоволення від перебування на природі за будь-якої погоди. На другій – вчилися спостерігати за природним доквіллям. На третій – усвідомлювали взаємозв'язки в природі. На четвертій – діти починали розуміти здатність людини впливати на природу, водночас переконувалися, що людський вплив не завжди несе користь природі. На п'ятій сходинці дитина навчалася розуміти, що вона теж є частинкою природи. Відтак,

природу слід берегти, а не руйнувати. Нарешті, шоста сходинка – це усвідомлення, що від поведінки людини в природі залежить не лише екологія, але й саме життя людини (Polovina, O. A. *Ekolohichne vykhovannia osobystosti u Shvetsii*).

Сьогодні «лісові школи» є надзвичайно популярними не лише в Скандинавії. Подібні навчальні та виховні заклади з'явилися у Великій Британії, США, Японії. Та, звичайно, залишаються одними із знакових явищ в системі освіти Данії, Швеції, Норвегії.

Повертаючись до Данії, слід відзначити, що там немає однакових, чи типових, «лісових шкіл». Кожен такий заклад має свої особливості в залежності від того, де він знаходиться (в сільській місцевості, напівсільській чи міській), хто його використовує (педагоги, діти чи батьки). Є місця, розташовані власне в лісі, які зазвичай саме називаються лісовими або природними дитячими садками. У них природне середовище слугує відправною точкою для діяльності або протягом усього дня, або його частини, кожен день, цілий рік. Є дитячі садки, що мають «лісові групи». Це групи дітей та опікунів, які виїжджають зі свого оточення на частину, або весь тиждень в ліс. Такі групи зазвичай мають постійне або напівпостійне укриття в лісі. Часто дитячі заклади просто використовують наявний у них відкритий майданчик для навчання дітей на свіжому повітрі (Williams-Sieghfredsen, J. *Forest schools in Early Years – What they are, where they started and their ethos*).

Як уже зазначалося вище, природа в системі дошкільної освіти Данії займає особливе місце. І справа не лише в тому, що однією з шести основних тем, на які спрямовують свою діяльність заклади дошкільної освіти, значиться «Природа, життя на свіжому повітрі та наука». В інших усіх темах, таких як «Різнобічний особистісний розвиток», «Соціальний розвиток», «Спілкування та мова», «Тіло, органи чуття і рух» та «Культура, естетика та громада» важливим навчальним майданчиком виступає саме природне середовище.

У межах цих шести тем реалізуються чотири основні навчальні процеси: «вміти», «відчувати», «насолоджуватися» та «розуміти», де саме природа, лісові майданчики, майданчики для ігор на свіжому повітрі виступають

в якості унікального та незамінного навчального середовища.

Так в умовах природного середовища діти отримують унікальну можливість фізичного розвитку. Для цього дітям потрібно місце де б вони могли вилазити на дерева, стрибати, бігати та кататися на велосипеді. Це все сприяє розвитку сенсорних, тілесних, соціальних та інтелектуальних здібностей.

На природі у дітей розвивається позитивне ставлення до себе, адже там вони можуть перевіряти себе за допомогою фізичних дій. Вони розвивають важливі навички саморегуляції, діючи відповідно визначеному розпорядку.

Саме на природі у дітей з'являється можливість «відчутти». Це може бути здивування, радість, щастя та страх. Перебуваючи на природі, діти отримують задоволення від різноманітних сенсорних відчуттів – запахів, звуків, смаків й текстур. Адже, посидіти біля багаття, відчутти його тепло в холодний день, почути як шелестять під дією вітру дерева, посмакувати млинцями, приготовленими на багатті, – це все створює найширший спектр задоволення, що є частиною навчального процесу.

На природі створюються можливості для формування в дітей розуміння життя. Там вони дізнаються про деякі, невідомі їм процеси життєвого циклу, обговорюють з педагогами різні питання етики та моралі в їх природньому контексті.

Педагоги в Данії вважають, що ці чотири процеси навчання є визначальними для розвитку у дітей навиків и компетенцій повноцінної особистості (Williams-Sieghfredsen, J. *Forest schools in Early Years – What they are, where they started and their ethos*).

Насамкінець, хочеться звернути увагу на ще один аспект, характерний для данської системи дошкільної освіти, який практикується, зокрема, й в умовах «лісових шкіл». Так, в Данії важливою частиною навчального середовища дітей є ризик і виклик. Там вважають, що діти мають навчитися самостійно оцінювати різноманітні ризики та приймати виклики. Відповідно, педагоги мають підтримувати та спрямовувати дітей у тому, як оцінювати ризики для себе, яку обирати поведінку, як визначати ступінь безпеки в різних ситуаціях (Williams-Sieghfredsen, 2017, p. 12).

Зокрема, Джейн Вільямс-Зігфредсен у даному контексті описує доволі цікавий епі-

зод. Під час одного з візитів до подібного лісового садочка вона була вражена побаченим. Діти вільно гуляли лісом, гралися, лазили по деревах, придумували різноманітні ігри, використовуючи навколишні природні матеріали. Її увагу привернув маленький хлопчик, який заліз на високе дерево. Вона з тривогою звернулася до вчителя: «Там наверху дитина!»

– Так, є, – підтвердив її слова вчитель.

З жахом вона вигукнула: «Але ж він може впасти!».

– Так, – погодився педагог, – може. Проте зазвичай вони цього не роблять (Williams-Sieghfredsen, J. Forest schools in Early Years – What they are, where they started and their ethos).

Складається враження, що педагог виявив необачність та нехтування елементарними правилами безпеки. Однак саме в цьому й полягає один з важливих принципів данського виховання. Діти мають самі навчитися оцінювати небезпеку та регулювати свої дії відносно можливих ризиків. В умовах природного середовища створюються оптимальні для цього умови.

Тут слід звернути увагу на думку доктора Джеймі Гелпіна, який стверджує, що вкрай важливими є вільні дитячі ігри, у яких діти відчувають хвилювання та страх, які характеризуються невизначеністю. Беручи участь в таких іграх, діти можуть отримати порізи та подряпини, водночас вони розвивають наполегливість і стійкість. І тут надзвичайно великою є роль педагогів, які мають такі ігри дошкільників зробити для них максимально безпечними, водночас залишити для дітей простір та можливість для самостійного оцінювання наявних ризиків, самостійного вибору моделі поведінки. У цьому випадку, як зазначає Дж. Гелпін, слід перебувати у постійному діалозі з дітьми, рухатись від умов чіткої регламентації до поступового пом'якшення правил та надання більшої свободи дітям (Galpin J. Adventurous play – is it worth the risk?). Відтак, за показною байдужістю педагога криється кропітка робота, постійна увага та контроль, готовність

в будь-який момент прийти на допомогу, підказати, навчити. У такому разі, дитячі ігри на свіжому повітрі, особливо в лісі, звичайно, є ризикованими, але безпечними (Shvadchak, N. Doshkilna osvita Norvehii: yak ditei navchaliut vidpovidalnosti u samostiinosti).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи даний матеріал, слід зазначити, що сучасне покоління дітей, при всіх його позитивах, не може не викликати занепокоєння. Технологічне сьогодення не могло не відобразитися на ньому. Адже сучасні діти – це діти, які більшу частину свого часу перебувають у якійсь віртуальній реальності: яскраві анімаційні фільми, кліпи, телевізійні реклами, динамічні комп'ютерні ігри цілковито їх захоплюють. Водночас можемо спостерігати їх відхід від природи, від контактів з нею. У більшості сучасних дітей відсутній досвід походів, вони ніколи не сиділи біля вечірнього вогнища, не куштували печену на вугіллі картоплю, вони не вміють лазити по деревах, будувати курінь в лісі тощо. Звичайно, хтось скаже, що без цього можна обійтись, що це лише створює зайві проблеми та містить у собі приховані для дітей небезпеки. Однак, скільки дитина втрачає того, що має пізнати саме в дитинстві, вона не набуває необхідного досвіду, не навчається самостійно вирішувати задачі та контролювати свої дії (навіть з огляду на те, настільки вони є безпечними для самої дитини та оточуючих).

Можливо, саме період дошкільного дитинства є саме тим часом, коли мають бути закладені основи особистості, де є місце розуміння природи і свого місця в природі, готовності до дорослого життя в природному середовищі.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямку вбачаємо у вивченні особливостей функціонування системи дошкільної освіти скандинавських країн, що вбачається актуальним з огляду на перспективи євроінтеграції України та розбудови нової європейської демократичної системи освіти після перемоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Місце, де можна забути про війну»: як у Карпатах працює «Лісова школа» для дітей-переселенців. URL: <https://suspilne.media/272972-misce-de-mozna-zabuti-pro-vijnu-ak-u-karpatah-pracue-lisova-skola-dla-ditej-pereseleciv/>
2. Den styrkede pædagogiske læreplan. Rammer og indhold. København : Børne-og Socialministeriet, 2018. 58 p.
3. Galpin J. Adventurous play – is it worth the risk? URL: <https://www.teachearlyyears.com/enabling-environments/view/play-its-worth-the-risk>

4. Natur, udeliv og science. Viden og inspiration til at arbejde med læreplanstemaet. København : Danmarks Evalueringsinstitut, 2019. 35 p.
5. Williams-Sieghfredsen J. Forest schools in Early Years – What they are, where they started and their ethos. URL: <https://www.teachearlyyears.com/enabling-environments/view/danish-forest-schools>
6. Williams-Sieghfredsen J. Understanding the Danish Forest School Approach. Early Years Education in Practice. London, 2017. 120 p.
7. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. кол.: Байєр О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнєєва О. Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М. А., Мордоус І. О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О. Д., Шевчук А. С. Сайт МОН. 2021. 38 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01.pdf>
8. Литвиненко Т. С. Принцип природовідповідності у філософії виховання Фрідріха Фребеля // *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2017. Вип. 48 (частина І). С. 166.
9. Половіна О. А. Екологічне виховання особистості у Швеції. URL: <http://www.dom-prirody.com.ua/podiie-ta-zahodi/vidbulisa/26bereznavidbuvsaseminardosvidekologichnogovihovannavzarubiznihosvitnihsistemah>
10. Швадчак Н. Дошкільна освіта Норвегії: як дітей навчають відповідальності й самостійності. URL: <https://nus.org.ua/articles/doshkilna-osvita-norvegiyi-yak-ditej-navchayut-vidpovidalnosti-j-samostijnosti/>

REFERENCES:

1. “Mistse, de mozhna zabuty pro viinu”: yak u Karpatakh pratsiuie “Lisova shkola” dlia ditei-pereseletsiv. [“A place where you can forget about the war”: how the “Forest School” works for displaced children in the Carpathians]. URL: <https://suspilne.media/272972-misce-de-mozna-zabuti-pro-vijnu-ak-u-karpatah-pracue-lisova-skola-dla-ditej-pereseleciv/> [in Ukrainian]
2. The strengthened pedagogical curriculum. Framework and content. (2018). Copenhagen: Ministry of Children and Social Affairs. 58 p. [in Denmark]
3. Galpin J. Adventurous play – is it worth the risk? URL: <https://www.teachearlyyears.com/enabling-environments/view/play-its-worth-the-risk>. [in English]
4. Nature, outdoor life and science. Knowledge and inspiration to work with the curriculum theme. (2019). Copenhagen: Danish Evaluation Institute. 35 p. [in Denmark]
5. Williams-Sieghfredsen, J. Forest schools in Early Years – What they are, where they started and their ethos. URL: <https://www.teachearlyyears.com/enabling-environments/view/danish-forest-schools> [in English]
6. Williams-Sieghfredsen, J. (2017) Understanding the Danish Forest School Approach. Early Years Education in Practice. London, 2017. 120 p. [in English]
7. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (2021) [Basic component of preschool education] / avt. kol.: Baiier O. M., Bezsonova O. K., Brezhnieva O. H., Havrysh N. V., Zahorodnia L. P., Kosenchuk O. H., Kornieieva O. L., Lysenko H. M., Levinets N. V., Mashovets M. A., Mordous I. O., Nerianova S. I., Pirozhenko T. O., Polovina O. A., Reipolska O. D., Shevchuk A. S. Sait MON, 38 p. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01.pdf> [in Ukrainian]
8. Lytvynenko, T. S. (2017) Pryntsyp pryrodovidpovidnosti u filosofii vykhovannia Fridrikha Frebelia. [The principle of conformity to nature in the philosophy of education of Friedrich Froebel] // *Naukovyi visnyk. Seriiia “Filosofia”*. Kharkiv : KhNPU, 2017. Vyp. 48 (chastyna I). S. 166. [in Ukrainian]
9. Polovina, O. A. Ekolohichne vykhovannia osobystosti u Shvetsii. [Ecological personality education in Sweden]. URL: <http://www.dom-prirody.com.ua/podiie-ta-zahodi/vidbulisa/26bereznavidbuvsaseminardosvidekologichnogovihovannavzarubiznihosvitnihsistemah> [in Ukrainian]
10. Shvadchak, N. Doshkilna osvita Norvehii: yak ditei navchayut vidpovidalnosti y samostiinosti. [Preschool education in Norway: how children are taught responsibility and independence]. URL: <https://nus.org.ua/articles/doshkilna-osvita-norvegiyi-yak-ditej-navchayut-vidpovidalnosti-j-samostijnosti/>. [in Ukrainian]